

MUSTAQILLIK YILLARIDA TARIXIY-MADANIY YODGORLIKKA BO'LGAN E'TIBOR (SURXONDARYO MISOLIDA)

Shamayev Umarali Turg'unboyevich,

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi

<https://orcid.org/0009-0003-4658-2019>

UDK: 94(575.1)

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbekiston mustaqillikka erishganidan buyon Surxondaryodagi tarixiy va madaniy yodgorliklarning saqlanishi masalasi, islomiy yodgorliklar — Sulton Saodat majmuasi va Jarqo'rg'on minorasi kabi obidalar, xususan, YUNESKO bilan xalqaro hamkorlikning moliyaviy va texnik yordamdagi o'рни, Surxondaryoda turizm roli, iqtisodiy rivojlanish va merosni saqlash muvozanati, ushbu yodgorliklarning O'zbekistonning Markaziy Osiyo merosi bilan bog'liqligini aks ettiruvchi madaniy ramz sifatidagi ahamiyati haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: Surxondaryo, O'zbekiston mustaqilligi, tarixiy va madaniy meros, yodgorliklarni saqlash, Sulton Saodat majmuasi, Jarqo'rg'on minorasi, YUNESKO hamkorligi, madaniy turizm.

Annotation: This article explores the issue of preservation of historical and cultural monuments in Surkhandarya since the independence of Uzbekistan, Islamic monuments — monuments such as the Sultan Saodat Complex and Jarkurgan Minaret, in particular, the role of international cooperation with UNESCO in financial and technical support, the role of tourism in Surkhandarya, the balance of economic development and preservation of heritage, the importance of these monuments as cultural symbols reflecting Uzbekistan's connection with Central Asian heritage is discussed.

Key words: Surkhandarya, independence of Uzbekistan, historical and cultural heritage, preservation of monuments, Sultan Saodat Complex, Jarkurgan Minaret, UNESCO cooperation, cultural tourism.

Аннотация: В данной статье рассматривается вопрос сохранения памятников истории и культуры в

Сурхандарьинской области с момента обретения независимости Узбекистана, памятников ислама — таких памятников, как комплекс Султан Саодат, Джаркурганский минарет, в частности, роль международного сотрудничества с ЮНЕСКО в финансовой и технической сфере. поддержки, обсуждается роль туризма в Сурхандарьинской области, баланс экономического развития и сохранения наследия, значение этих памятников как культурных символов, отражающих связь Узбекистана с наследием Центральной Азии.

Ключевые слова: Сурхандарьинская область, независимость Узбекистана, историческое и культурное наследие, сохранение памятников, комплекс Султан Саодат, Джаркурганский минарет, сотрудничество с ЮНЕСКО, культурный туризм.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION).

O'zbekiston mustaqillikka erishganidan so'ng o'zining tarixiy va madaniy merosini, xususan, mamlakat janubida joylashgan Surxondaryo viloyatini asrab-avaylash va targ'ib qilish borasida muhim qadamlar tashladi. Surxondaryo o'ziga xos madaniy va tarixiy obidalarga boy bo'lib, uning merosi turli sivilizatsiyalar, jumladan, fors, yunon va islom ta'sirida shakllangan. Bu ko'p qatlamli tarix Surxondaryoga minglab yillar davom etgan yodgorliklar va arxeologik obidalar bilan ta'minlangan bo'lib, qadimiy savdo yo'llari, ayniqsa, Ipak yo'li bo'ylab madaniy almashinuvning yorqin rekordini taqdim etadi. Biroq, bu obyektlar o'nlab yillar davomida resurslarning yetishmasligi va Sovet hokimiyati davrida saqlashga yetarlicha

e'tibor berilmagani uchun turli xil e'tibordan chetda edi. Mustaqillik O'zbekistonning tarixiy ildizlari bilan qaytadan bog'lanish va milliy o'zlikni qayta aniqlash istagidan kelib chiqqan holda ushbu madaniy merosni asrab-avaylashda yangi sur'at olib keldi.

Markaziy Osiyo madaniyati, ma'naviyati, jumladan, axloq, ma'rifat, ta'lim-tarbiya haqidagi fikrlar xalq og'zaki adabiyotida, folklorda, turli xalq an'alarida ham o'z aksini topib kelgan. Go'ro'g'li, Alpomish, Rustam haqidagi dostonlarda xalqimizning qadimgi urf-odatlarini, ruhiyati, xulq-odoblarning ifodasini uchratishimiz mumkin. Bunday ma'lumotlar qadimgi sug'd, manixey, Xorazm, turkiy yozuvlar namunalarida saqlanib qolgan manbalarda ham uchraydi. VIII asrga kelib Markaziy Osiyoni arablar istilo qildilar va ular o'zlari bilan yangi din Islomni olib keldilar va bosib olingan xalqlar orasida turli yo'llar bilan bu dinni tarqata boshladilar.

Hukumatning Surxondaryo merosini asrab-avaylash borasidagi tashabbuslari milliy g'urur va tarixiy ongni targ'ib etishga katta e'tibor qaratuvchi kengroq madaniy strategiyani aks ettiradi. Mintaqadagi eng diqqatga sazovor joylar qatorida bir vaqtlar Buyuk Ipak yo'li bo'ylab yirik markaz sifatida rivojlangan Termiz shahrining qadimiy xarobalari bor. Termizda ko'plab buddizm, islom va zardushtiylik yodgorliklari joylashgan bo'lib, ularning har biri Markaziy Osiyoning tarixiy xilma-xilligini o'zida mujassam etgan. Qora-tepa va Fayoz-tepa kabi joylar mintaqada islom ta'siridan oldin bo'lgan boy buddist an'alaridan dalolat beradi. Stupalar, monastir kvartallari va boshqa inshootlarni o'z ichiga olgan bu majmualar nafaqat o'zining me'moriy va badiiy fazilatlarini bilan, balki Ipak yo'li bo'ylab buddizmning tarixiy tarqalishini tasvirlashdagi roli bilan ham e'tiborlidir. Ularni asrab-avaylash O'zbekiston uchun alohida ahamiyatga ega, chunki bu mamlakatning turli madaniyatlar va diniy an'alar uyg'unlashgan tarixiy chorraha sifatidagi rolini ta'kidlaydi. Ushbu qadimiy qoldiqlarning nozik tabiati va ularni og'ir muhitda saqlash qiyinchiliklarini hisobga

olgan holda, ushbu saytlarni tiklash bo'yicha urinishlar katta tajriba va resurslarni talab qildi.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). Surxondaryodagi islom yodgorliklari mintaqaning madaniy chuqurligini yanada ta'kidlaydi, Sulton Saodat majmuasi kabi inshootlar Markaziy Osiyoda islom me'morchiligi va ma'naviyati evolyutsiyasi haqida tushuncha beradi.

XI-XVII-asrlarda qurilgan Sulton Saodat majmuasi mintaqadagi taniqli so'fiylar oilasiga tegishli maqbaralar, masjidlar va boshqa muqaddas binolarni o'z ichiga olgan me'moriy ansamblidir. Bu majmua islom xalifaliklari davrida gullab-yashnagan ruhiy amaliyotlarni aks ettirgani uchun ulkan diniy va madaniy ahamiyatga ega. Uning restavratsiyasi islom merosini asrab-avaylash O'zbekistonda madaniy o'ziga xoslikni saqlab qolish uchun muhim deb hisoblagan mahalliy hokimiyat organlarining diqqat markazida bo'ldi. Xuddi shunday, XII asrga oid Jarqo'rg'on minorasi ham Markaziy Osiyodagi eng qadimiy islom me'moriy yodgorliklaridan biri hisoblanadi. Minora o'zining noyob dizayni va murakkab g'isht ishlari bilan o'z davrining hunarmandchiligi va san'at yutuqlarini ifodalaydi. Minorani qayta tiklash eroziya va konstruktiv eskirish tufayli qiyinchiliklar tug'dirdi, ammo Surxondaryo islom merosining me'moriy va madaniy yutuqlaridan dalolat sifatida uni saqlab qolish ustuvor vazifa bo'lib qolmoqda.

Surxondaryoning tarixiy obidalarini asrab-avaylashni kuchaytirishda xalqaro hamkorlik muhim rol o'ynadi. YUNESKO kabi tashkilotlar mahalliy tabiatni muhofaza qilish sa'y-harakatlarini rivojlantirishda muhim bo'lgan moliyaviy va texnik yordam ko'rsatdi. Bu hamkorlik nafaqat resurslarni yetkazib berdi, balki restavratsiya ishlari sifatini yaxshilagan bilim almashishga ham hissa qo'shdi. Xalqaro ekspertlar o'zbek tabiatshunoslari uchun o'quv mashg'ulotlarini o'tkazib, ularga ushbu qadimiy obidalar ehtiyojlariga mos keladigan zamonaviy texnikani o'zlashtirishga yordam berishdi. Bunday hamkorlik nafaqat O'zbekiston, balki Markaziy Osiyoning jahon tarixidagi rolini

kengroq tarixiy tushunish uchun ham qadrlil bo'lgan Surxondaryo madaniy merosining global ahamiyatini ko'rsatadi. Ushbu obidalarining xalqaro meros tashkilotlari tomonidan e'tirof etilishi Surxondaryo obidalarining mavqeyini oshirdi, mahalliy hamjamiyatlarda faxr-iftixor tuyg'usini uyg'otdi va mintaqaning madaniy qadriyati haqida jahon miqyosida xabardorlikni oshirdi.

Surxondaryo viloyatida joylashgan "Vaqf" fondi ro'yxatidagi muqaddas qadamjo va ziyoratgohlarning soni 16 ta bo'lib, ular "Murch bobo" ziyoratgohi (Termiz shahri, Majnuntol MFY), "Kokildor ota xonaqohi" ziyoratgohi (Termiz tumani, Kokildor ota MFY), "Sulton Saodat" majmuasi (Termiz tumani, Namuna MFY), "Qirqqiz" ziyoratgohi (Termiz tumani, Kokildor ota MFY), "Samandar Termiziy" ziyoratgohi (Jarqo'rg'on tumani, Xo'ja qishloq MFY), "Xo'ja Abdulvarroq Termiziy" ziyoratgohi (Jarqo'rg'on tumani, Hayitobod MFY), "Sulton vali" ziyoratgohi (Boysun tumani, Inkobod MFY), "Kamari Aziz" ziyoratgohi (Boysun tumani, Inkobod MFY), "Xo'ja Mayxona" ziyoratgohi (Boysun tumani, Temir darvoza MFY), "Takiya ota" ziyoratgohi (Qiziriq tumani, Takiya MFY), "So'fi Olloyor" ziyoratgohi (Oltinsoy tumani, Katta Vaxshivor qishlog'i), "Mavlonoyi Zohid" ziyoratgohi (Oltinsoy tumani, Qo'sharcha MFY), "Shayx Attor Valiy" ziyoratgohi (Denov tumani, Namozgoh MFY), "Sulton Sanjar Moziy" ziyoratgohi (Denov tumani, Ostona MFY), "Sangardak sharshara" ziyoratgohi (Sariosiyo tumani, Sangardak MFY), "Oqostona bobo" ziyoratgohi (Uzun tumani, Oqostona MFY) tashkil etgan[7]. Tadqiqotchi olim S.Jo'rayeva ziyoratgohlar soni 92 ta ekanligini o'z ishida qayd etadi[8].

O'zbekiston Respublikasi 2005-yil 25-26-noyabr kunlari Toshkentda Tokio Xirayama nomidagi xalqaro karvonsaroyda "Markaziy Osiyo mintaqasida tarixiy madaniy merosni tiklash muammolari, rivojlantirishning asosiy tamoyili" deb nomlangan xalqaro anjuman bo'lib o'tdi. Anjuman Fond Forum, O'zbekiston Badiiy Akademiyasi YUNESKO, "Chegarasiz restavratorlar" xalqaro tashkiloti hamkorligida o'tkazildi. Maqsad esa tarixiy-

madaniy merosni tiklash sohasida jahon tajribasini o'rganish, mazkur sohadagi yangi yo'nalishlarni kashf etish, Markaziy Osiyo hududida mintaqaviy restavratsiya markazini tashkil etish, shuningdek sohada hamkorlik aloqalarini rivojlantirish. Anjumanda jahonning turli mamlakatlaridan soha mutaxassisarlari, ular orasida Gretsiya, Turkiya, Fransiya, Bolgariya, Rossiya, Qozog'iston va boshqa mamlakatlarning xalqaro tashkilotlari rahbarlari va olimlar ishtirok etishdi. Anjuman yakunlariga ko'ra, Markaziy Osiyo mintaqasida restavratsiya markazini Toshkentda ochish bo'yicha deklaratsiyaga imzo chekildi.

Biz yashayotgan dunyoda texnologiyalarni rivojlantirish va raqamlashtirish jarayonlari ketayotgan bir davrda turistlar internet yordamida yoki turli ijtimoiy tarmoqlar yordamida axborot olish, joy tanlash, safar biletlarini erkin tanlash imkoniyatlarini yaratish juda muhim hisoblanadi. Boshqa tomondan, vohaga tashrif buyurayotgan xorijiy turistlar uchun ichki transport infratuzilmasining rivojlanganligi, shuningdek, pul almashtirish shoxobchalari mavjudligi, ovqatlanish va mehmonxona xizmatlari internet orqali oldindan belgilab qo'yilishi kabi masalalar ham muhim hisoblanadi. Surxondaryo viloyati qadimdan madaniyatlar va dinlar kesishgan hudud bo'lganligi bois, viloyatning turizm salohiyatini yanada oshirish uchun shu yo'nalishlarni rivojlantirishga ko'proq e'tibor qaratilsa hududning turizm sohasida va iqtisodida katta yutuqlarga erishiladi.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston mustaqillikka erishganidan keyingi yillarda milliy g'urur, madaniy o'ziga xoslik va iqtisodiy intilishlar uyg'unligidan kelib chiqqan holda Surxondaryodagi tarixiy-madaniy yodgorliklarni asrab-avaylash va targ'ib qilishga e'tibor yana jonlandi. Bu sa'y-harakatlar O'zbekistonda o'z merosini qayta tiklash va nishonlash, mamlakatni Markaziy Osiyo tarixiy merosining muhim saqllovchisi sifatida ko'rsatish bo'yicha kengroq harakatni aks ettiradi. Surxondaryoning qadimiy buddaviy yodgorliklaridan tortib to islom

me'morchiligigacha bo'lgan obidalar mintaqaning rang-barang madaniy tarixining mikrokosmosini ifodalaydi va o'tmish va bugunni bog'lovchi ko'priklar vazifasini o'taydi. Tabiatni muhofaza qilish, xalqaro hamkorlik va barqaror turizm amaliyotiga doimiy sodiqlik orqali O'zbekiston Surxondaryodagi

madaniy yodgorliklarning mamlakat merosining jonli timsoli bo'lib qolishini ta'minlash, mahalliy hamjamiyatlarni ham, Markaziy Osiyoning tarixiy ahamiyati haqidagi global tushunchani ham boyitish imkoniyatiga ega.

ADABIYOT VA MANBALAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Abdullayev F. "O'zbekistonning mustaqillik yillaridagi madaniy meros siyosati", 2020.
2. Yunusov Z. "O'zbekistonning tarixiy yodgorliklarini saqlash va tiklash ishlari", 2019.
3. Qosimov A., & Rahimov, R. "Surxondaryoning madaniy merosi: Saqlash va tiklash muammolari", 2018.
4. Karimov U. "Surxondaryoning me'moriy yodgorliklari: Madaniy meros va milliy g'urur", 2021.
5. YUNESCO O'zbekiston byurosi. "O'zbekistonning tarixiy merosini asrashda xalqaro hamkorlik", 2019.
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 28-avgustdagi 708-F-sonli Farmoyishi ilovasidagi "Vaqt" xayriya jamoat fondiga tekin foydalanish shartnomasi asosida birlashtirib berilgan muqaddas qadamjo va ziyoratgohlar ro'yxatidan.
7. Jo'rayeva S. Surxondaryo viloyati ziyoratgohlari tarixi. Monografiya. – Toshkent: TURON IQBOL, 2021. – B. 300.